

לשכת רב הקמפוס

הפקולטה למדעי היהדות

דף שבועי

פרשת מקץ, תשס"ז
מספר 683מאת המרכז ללימודי יסוד ביהדות
ע"ש הלנה ופאול שולמן

משמר בילגה

במסכת סוכה (נו ע"א) למדנו במשנה: "הנכנסים חולקין בצפון והיוצאים-בדרום. בילגה לעולם חולקת בדרום, וטבעתה קבועה, וחלונה סתומה". רש"י מסביר שחכמים קנסו את משמר בילגה שיהיה עליו לבקש מאחרים להשתמש בטבעת (כדי להכניס את ראש הבהמה לפני השחיטה) ובחלון (ששם גנזו את סכיניהם), "וגנאי הוא לה". הגמרא (שם ע"ב) מסבירה את סיבת הקנס למשמר בילגה:

ת"ר: מעשה במרים בת בילגה שהמירה דתה ונשאת לסרדיוט אחד ממלכי יוונים. כשנכנסו יוונים להיכל הייתה מבעטת בסנדלה על גבי המזבח, ואמרה: לוקוס לוקוס, עד מתי אתה מכלה ממנו של ישראל ואי אתה עומד עליהם בשעת הדחק! וכששמעו חכמים בדבר קבעו את טבעתה וסתמו את חלונה. ויש אומרים: משמרתו שוהה לבא, ונכנס ישבב אחיו עמו ושימש תחתיו.

הנימוקים של הגמרא לסיבת הקנס טעונים בירור. אשר למעשה מרים שגידפה את המזבח, הגמרא עצמה שואלת: "משום ברתיה קנסינן ליה לדידיה"? (= בגלל בתו נקנס אותו?) ומשיב אביי: "אין, כדאמרי אינשי: שותא דינוקא בשוקא, או דאבוה או דאימיה" (= שיחתו של תינוק בשוק משל אביו או משל אמו היא). כלומר מרים בת בילגה לא הייתה אומרת דברים אלה אילו לא שמעה כמותם בבית הוריה. אך הסבר זה עדיין אינו מניח את הדעת, והגמרא מוסיפה ושואלת: "משום אביה ואימיה קנסינן לכולה משמרה"? (= בגלל אביה ואמה של מרים נקנס את כל משמר בילגה?) ומשיב אביי: "אוי לרשע ואוי לשכנו" (שם). תירוצו של אביי נראה דחוק. גם התירוץ השני, שבני בילגה "השתהו לבא", קשה. וכי אם כמה ילדים מאחרים לבית הספר, מענישים את כל השכונה?

ייתכן שהבנת הרקע ההיסטורי תסייע לבירור הפרשה של הענשת משמר בילגה. החוקרים, ובתוכם פרופ' מנחם שטרן, הסיקו ש"קרוב לודאי שמנלאוס אף הוא היה ממשפחת כוהנים מבני בילגה".¹ בני בילגה היו מראשי המתיוונים ביהודה, כדברי שטרן:

קיצוניים ביותר במסירותם לתרבות יוון ובהתנתקותם לגמרי מן היהדות, בכל צורותיה, היו הכוהנים ממשמרת בילגה. אחד מהם, מנלאוס, נעשה במרוצת הזמן המוציא לפועל הראשי של מדיניות אנטיוכוס ביהודה.² הכוהנים הגדולים היו הנציגים של יהודה בחצר בית סלווקוס, ואילו מנלאוס, שקנה את הכהונה הגדולה בכסף מאת המלך, נהיה לנציגו של אנטיוכוס בארץ יהודה. בתמיכתו של מנלאוס שדד המלך את אוצרות בית המקדש בשובו ממלחמתו במצרים – מעשה שעורר את זעם היהודים.

המתיוונים, שעשו את ירושלים ל"פוליס", השתלטו על המוסדות החדשים ודחקו את רגלי ההנהגה הוותיקה בעיר. הם נהיו לעלית הפוליטית והתרבותית בירושלים.³ הם נטשו את התורה ומצוותיה ונוצר קרע תרבותי וחברתי עמוק בינם ובין אנשי הכפרים וראשי הפרושים.

אם אכן בני משמר בילגה היו מראשי המתיוונים, נוכל להבין ביתר קלות כיצד המירה בת כהן את דתה ונישאה לגוי, ואך טבעי היה שהוריה של מרים דברו בגנות המקדש והמזבח, לאחר שהמתיוונים המירו את

¹ מנחם שטרן, **מחקרים בתולדות ישראל בימי הבית השני** (יד בן צבי, ירושלים תשנ"א), עמ' 45. ביחוד הערה 65.

² שם, עמ' 152.

³ "ויתנדבו אנשים מן העם וילכו אל המלך וישליטם המלך לעשות כחוקי הגויים. ויבנו גימנסיון בירושלים כמשפטי הגויים. ויעשו להם ערלה ויעזבו ברית קודש ויצמדו לגויים ויתמכרו לעשות רע". אברהם כהנא, **הספרים החיצוניים**, כרך ב' (הוצאת מסדה, תל אביב תש"ך), מקבים א' א: יג-יד.

מרכזיות המקדש בירושלים במוסדות ה"פוליס" שהקימו. וכאן אנו מגיעים לתירוץ השני של הגמרא, שבני בילגה "נשתהו לבא". ומסביר רש"י: "כשהגיע שבת שלה, לא היו באים. ומוכחא מילתא, שאין העבודה חביבה עליה." אמת, פרחי הכהונה מבית בילגה העדיפו את הגימנסיון על פני העבודה בבית המקדש. הגימנסיון ירש את מקום המקדש ונהיה למוקד החיים החברתיים בירושלים. ספר מקבים ב' מקונן על נטישת המקדש והעדפת הגימנסיון: "ועד מעלה כזו הגיעה ההלניות ומדות הנכרים... עד אשר הכוהנים חדלו להיות קנאים לעבודת המזבח ובזותם את המקדש ובעזבם את הקורבנות היו ממהרים אל ככר ההתאבקות".⁴

"כששמעו חכמים בדבר" (בגמרא סוכה שם), מסביר רש"י: "לאחר שגברה יד בית חשמונאי", הוחלט להעניש את משמר המתיוונים. מרד החשמונאים היה לא רק נגד אנטיוכוס וגזרותיו אלא גם נגד המתיוונים היהודים, שסיכנו את עבודת המקדש ובעיקר את המשך היהדות. הקנס של בילגה שלעולם חולקת בדרום, טבעתה קבועה וחלונה סתומה, נראה כעונש קל למדי. אבל ייתכן שהרחקת המשמר מעבודת המקדש הייתה גורמת בלבול בסדרי העבודה של המשמרות האחרות, ולפיכך לא נקטו בצעד הזה.

על פי התיאורים הללו, אם אנו נביא בחשבון שבני משמר בילגה היו מן הקיצוניים שבמתיוונים, נוכל להבין היטב הן את התנהגותם הן את הקנס שחכמים הטילו עליהם.

פרופ' חיים גניזי

המחלקה להיסטוריה כללית

הדף מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע